

УДК 371. 1341. 377. 8(477. 43/44) “19” (09) (045)

А. І. КРУКОВСЬКА

аспірант

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ У ПРОСКУРІВСЬКОМУ ПЕДТЕХНІКУМІ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА (1920-ТІ РР.)

У статті розкрито діяльність Проскурівського педагогічного технікуму імені Тараса Шевченка з підготовки педагогічних кадрів для шкільної освіти на Поділлі в 1920-х рр. Визначено зміст навчальних дисциплін, які вивчали студенти технікуму. Охарактеризовано склад педагогічного колективу навчального закладу. Простежено процес формування контингенту студентства Проскурівського педтехнікуму в 1924–1929 н. р., динаміку його зростання. Проаналізовано навчально-матеріальну базу технікуму. Вивчено діяльність студентів та викладачів педтехнікуму в процесі ліквідації неписьменності серед дорослого населення м. Проскурова.

Ключові слова: вчительські кадри, педтехнікум, шкільна освіта, навчальні заклади, Поділля.

В умовах реформування системи освіти, коли вишуковуються нові підходи до навчально-виховного процесу, форми, методи організації навчальної діяльності потрібно враховувати наявний історичний досвід. Особливо це стосується питань і проблем освітньої сфери, зокрема організації підготовки педагогічних кадрів, зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів.

Вивчення освітніх процесів на Поділлі, особливо у 20-ті – першій половині 30-рр. ХХ ст., коли ставилися масштабні завдання реорганізації освіти з метою навчання і виховання нового покоління, здатного втілити в життя проекти більшовицької партії щодо побудови комуністичного суспільства має важливе значення й для сучасних змін в Україні, дає можливість забезпечити історичну наступність системи освіти шляхом винесення історичних уроків.

Аналіз підготовки педагогічних кадрів у Проскурівському педтехнікумі ім. Т. Шевченка, критичне осмислення недоліків у роботі закладу дадуть змогу виявити ефективні методи та способи підготовки вчителів, раціональні шляхи вдосконалення процесу підготовки зазначених фахівців, а також якісно оновити й удосконалити програмно-методичне забезпечення навчально-виховного процесу в сучасних вищих педагогічних навчальних закладах.

Позитивний досвід минулого сприяє якісному проведенню освітніх реформ, особливо у вирішенні питань підготовки педагогічних кадрів, зростанню їх професійної та методичної майстерності.

Різнобічні аспекти дослідження даної проблеми порушуються в наукових працях А. Ф. Суrowого, А. І. Гринько, В. А. Нестеренка, І. М. Шоробури, І. В. Сесака, Л. Ф. Шумлянської, М. М. Дарманського, О. М. Заваль-

нюка, Ю. В. Телячого та ін. У роботах цих авторів розкривається здебільшого історичний контекст порушеної нами проблеми.

Окремі історико-педагогічні аспекти проблеми підготовки педагогічних кадрів для шкільної освіти знайшли висвітлення у дисертаціях Н. Ю. Балабуст “Підготовка педагогічних кадрів для шкільної освіти в Подільській губернії (1864–1917 рр.)”, О. Ю. Осмоловської “Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920 – 1930-ті рр.)”, В. Хомича “Проблема формування творчої особистості вчителя (на матеріалі вітчизняної педагогічної спадщини 1917-1930 рр.)” та ін.

Метою нашого дослідження є вивчення, аналіз організаційно-педагогічних аспектів підготовки вчительських кадрів для шкільної освіти у Проскурівському педтехнікумі імені Тараса Шевченка, одному з найдавніших педагогічних навчальних закладів Поділля (створений 1 жовтня 1921 р. й у різних статусах функціонує донині).

Враховуючи сучасні тенденції в історико-педагогічній науці, які стосуються усвідомлення і переосмислення методологічних підходів, розширення джерельної та історіографічної бази, необхідних для всебічного висвітлення питання підготовки вчительських кадрів та підвищення їх професійної майстерності, з’явилася об’єктивна потреба комплексного історико-педагогічного вивчення окресленої проблеми.

Після Української революції 1917–1921 рр. відбувалися докорінні зміни у соціально-економічному та культурно-освітньому житті. На початку 1920-х рр. на Поділлі гостро відчувалася нестача кваліфікованих вчительських кадрів, що було зумовлено великими втратами серед учительства внаслідок бойових дій, хвороб, голоду, еміграції.

Невідкладним завданням радянської влади стало створення системи підготовки педагогічних кадрів через різні навчальні заклади: педагогічні школи, курси, технікуми, інститути народної освіти. Закладами вищого типу в цій системі були визначені інститути і технікуми. Термін навчання в інститутах становив 4-5 років, а в технікумах – 3-4 роки [6].

Педагогічні технікуми по всій республіці створювалися, як правило, на основі існуючих раніше 3-річних педагогічних курсів. Не є винятком і діючі в той час на Поділлі Проскурівський, Вінницький, Гайсинський, Тульчинський і Шепетівський педтехнікуми.

В одному зі звітів про роботу Проскурівського педтехнікуму зазначалося: “Проскурівський педтехнікум є цілком витвір революції. У м. Проскурові педагогічної установи не було, аж у 1921 р., в жовтні, було засновано профшколу на правах учительської семінарії. 1922 р. її перейменовано у вищі трирічні педагогічні курси; в 1923 р. перейменовано в педтехнікум, а потім, за розпорядженням Народного Комісаріату Освіти – знову у вищі 3-річні педагогічні курси...” [7, с. 254].

Провідне місце серед навчальних закладів Поділля, що готували учительські кадри займав трирічний педагогічний технікум ім. Т. Шевченка, який був реорганізований з Проскурівських трирічних вищих педагогічних

курсів у 1924 р. У 1925-30 рр. – це вже чотирирічний педагогічний технікум, який готував учителів для семирічної трудової школи [4, с. 15].

Особливою подією в історії закладу став перший випуск учнів об'єднаних груп набору 1921-1922 років, який відбувся 1925 року. Дипломи одержали 42 студенти, які були направлені на роботу вчителями 5-7 класів, в школи Проскурівської округи, створеної після ліквідації повітів. Окремі випускники стали завідуючими шкіл [1].

У Перспективному плані Проскурівського педагогічного технікуму на 1925-1926 навчальний рік зазначалося, що “вся пророблена робота не дала можливості виконати того, що було необхідне для технікуму” [9].

До навчального плану технікуму включалася велика кількість дисциплін, що поділялися на три цикли: соціально-економічний, виробничий і педагогічний. У 1925-1926 навчальному році, згідно з навчальним планом, студенти вивчали такі дисципліни:

1) соціально-економічний цикл: радянська держава і право, економічна географія і політична економія, марксизм і лєнінізм, історія класової боротьби, українська література, методи політосвітньої роботи;

2) виробничий цикл: енциклопедія сільськогосподарського виробництва, метеорологія, фізика, хімія, сучасна природа, математика;

3) педагогічний цикл: педологія, система радянської освіти, комуністичний дитячий рух, дидактика нової школи, методи навчання грамоти, наукова організація праці, школознавство, сучасні педагогічні течії, українська мова, образотворче мистецтво, співи, навчальні програми трудових шкіл, фізкультура, праця в майстернях, німецька мова [7, с. 259].

Велика увага приділялася вивченню краєзнавства. К. Г. Гайовий, тодішній директор, визначав краєзнавство як новий метод освітньої та наукової праці. Обґрунтовуючи роль краєзнавства писав: “Щоб відповідно підготувати до життя майбутніх громадян, школа зобов'язана дати учням певний мінімум знань щодо свого краю... Краєзнавство у нас поставлено не як звичайна дисципліна, а як база цілого комплексу явищ, що досліджуються різними дисциплінами” [7, с. 260]. Крім того, зважаючи на складні умови в яких перебували навчальні заклади студенти постійно брали участь у громадському житті, акцентувалася увага на політичному вихованні студентської молоді.

Навчальний план Проскурівського педтехнікуму на 1927-1928 навчальний рік передбачав існування трьох академічних груп підготовчого курсу та п'ятнадцяти академічних груп наступних трьох курсів. Документ подає зміст навчальних дисциплін, які вивчали студенти технікуму, визначає кількість годин, які відводяться на кожен предмет [3, с.340]. Студенти технікуму вивчали суспільствознавство, економічну географію, політекономію, історію класової боротьби, історичний матеріалізм, основи радянського будівництва, методи політосвіти, комуністичний дитячий рух, літературу, енциклопедію виробництва, математику з методикою, фізику, хімію, метеорологію, геологію з елементами світобудови, ботаніку-зоологію, біоло-

гію, методику краєзнавства, анатомію і фізіологію дитини, педологію, педагогіку, дидактику і школознавство, педсистеми, українську та російську мови з методиками, образотворче мистецтво, співи, фізкультуру, трудове навчання, німецьку мову [4, с. 18].

Крім навчання студенти виконували різну роботу у садово-польовому господарстві. Важливу роль у підготовці в технікумі майбутніх спеціалістів відіграла практика, яку студенти проходили під керівництвом викладачів, проводячи пробні уроки в школах і дитсадках [7, с. 261].

Педагогічний колектив складався переважно з представників старої інтелігенції: Д. І. Попа – директор курсів, викладач хімії, фізики; К. Г. Гайовий – з березня 1924 р. директор технікуму, викладач суспільних дисциплін; Ващенко-Захарченко – завуч, викладач педагогіки (працювала до 1925 р.); П. І. Байда – завуч (з 1925 р.), викладач математики, автор одного з перших підручників з аналітичної геометрії; Ф. Садківський – викладач української літератури, автор видрукованої в часи Української революції літературної читанки; П. І. Дума – викладач астрономії, ініціатор створення технікумівської обсерваторії; Гумель – викладач співів, чех за національністю, випускник Празької консерваторії, до 1917 р., один із керівників придворної капели в м. Петербурзі, організатор студентського хору, який нараховував до 120 осіб; М. Я. Балабан – викладач образотворчого мистецтва (працював у навчальному закладі до 1950 р.); Калус, Г. І. Трифонов (з 1926р. – завуч) – викладачі математики; Страшкевич – професор, викладач історії; Гайдук, Процин – викладачі української мови та літератури; Заболотський, Л. Гайовий – викладачі педагогіки; Р. К. Кронберг – агроном, викладач основ сільського господарства; Лісер, Ярославський – лікарі, викладачі анатомії, фізіології та шкільної гігієни та ін. [5, с. 2].

Кадрове питання перебувало в полі зору як керівництва технікуму, так і наркомату освіти. Зокрема, 11 лютого 1927 р. засідання Центральної штатної комісії при Управлінні профосвіти, заслухавши питання про розгляд штатів

Проскурівського педтехнікуму, ухвалило комітет педтехнікуму в такому складі: 1) К. Г. Гайовий – керуючий технікумом; 2) П. І. Байда – завідуючий навчальною частиною; 3) Р. К. Кронберг – завідувач господарською частиною; 4) Ф. Г. Садківський; 5) Васютинський – члени комітету [4, с. 17–18].

В межах відпущеного кошторису на 1926-1927 навчальний рік викладачами були затверджені такі особи: В. А. Шмерліна – викладач соціально-економічних дисциплін II групи; Р. К. Кронберг – викладач зоології, ботаніки II групи; П. І. Байда – викладач математики, фізики I групи; П. К. Альбер – викладач хімії, фізики, геології II групи; Ф. Г. Садківський – викладач української мови та літератури I групи; Р. П. Копиця – викладач педагогіки, дидактики II групи. З огляду на те, що викладач педології Л. Г. Гайовий працював не за фахом та мав незакінчену вищу освіту, мето-

дичний комітет технікуму прийняв рішення, що він “не відповідає кваліфікації викладача вузу”, але Центральна штатна комісія затвердила його тимчасово виконуючого обов’язки викладача II групи на 1927–1928 навчальний рік [4, с. 18].

На 30 листопада 1928 р. педагогічний персонал технікуму складався з 15 осіб, з них три штатних викладачі II категорії, один позаштатний 15 розряду, п’ять позаштатних 14 розряду і один позаштатний 13 розряду [7, с.256].

За час становлення та розвитку Проскурівського педагогічного технікуму ім. Т. Г. Шевченка, в умовах тоталітарної системи в навчальному закладі сформувався працьовитий, згуртований колектив, який робив усе можливе для добросовісного виконання поставлених завдань.

2 вересня 1929 року директором технікуму призначили М. Бондаря у зв’язку з арештом його попередника К. Г. Гайового (за політичні переконання). З тієї ж причини звільнили і помічника директора П. І. Байду [1, с. 5]. Склад педагогічного колективу не був постійним, так як відчувався тиск з боку партійно-радянських органів, педагогів звільняли за необґрунтованими причинами.

Кількість студентів Проскурівського педтехнікуму з кожним роком зростала. У 1924–1925 н. р. тут навчалось 110 студентів, а в 1925–1926 – уже 162. У 1926–1927 н.р. контингент студентів технікуму зріс до 184, на підготовчому курсі було 36 слухачів. На 1927-1928 н.р. Наркомат освіти встановив норму прийому 60 чоловік. 2 вересня 1927 р. план набору на перший курс збільшено до 80 чоловік. Після вступних іспитів кількість студентів технікуму досягла 234. На початку 1928-1929 навчального року до занять в технікумі приступили 267 студентів і 50 слухачів підготовчого курсу [7, с. 258]. Хоча студентам виділялася стипендія, їх матеріальне становище було досить складним, так як більшість із них були вихідцями з робітників і незаможних селян.

Незважаючи на значні труднощі фінансового характеру, не завжди сприятливі політичні умови навчально-матеріальна база технікуму щорічно зміцнювалася. Для навчального корпусу ще в 1923 році за технікумом було закріплено помешкання по вулиці Старобульварній 19, а для гуртожитків відвели два будинки: один на тій же вулиці, другий – поблизу залізничної зупинки “Кам’янець-Подільський переїзд”. У 1925 році провели капітальний ремонт усіх будинків, зайнятих технікумом. У навчальному корпусі оформили кімнати для занять, клуб, залу, а також кабінети: агробіологічний, фізичний, педагогічний, хімічна лабораторія [7, с. 257]. Крім того у технікумі функціонувала бібліотека.

Бюджет технікуму поступово збільшувався. Якщо 1923-1924 н.р. бюджет становив 9 317 крб. 85 коп., 1924-1925 н.р. – 20 669 крб. 54 коп., то 1925-1926 н.р. понад 30 тисяч крб. У 1926-1927 н. р. бюджет складав 41 000 крб., 1927-1928 н. р. – 50 000 крб. [4, с. 19].

У травні 1921 р. Рада Народних Комісарів УСРР видала декрет про ліквідацію неписьменності в республіці. В цьому ж році в Проскуріві на підприємствах почали створювати пункти для навчання неписьменних. У 1925 р. таких пунктів було 10, в них навчалось 298 чоловік. Перший випуск учнів відбувся в березні 1926 р. в приміщенні центрального робітничого клубу. Всього було випущено 42 чоловіка [2].

Активну участь щодо подолання неписьменності серед дорослого населення взяли викладачі та студенти Проскурівського педагогічного технікуму. Так, на засіданні правління технікуму від 8 жовтня 1929 р. було ухвалено: “Зважаючи на важливість роботи по ліквідації неписьменності, виділити 50 чоловік, підібравши з III і II курсів і, як виняток, з I курсу” [7, с.263]. Робота проводилася в школах Проскурова, навколишніх селах та ліквідаційних пунктах при окремих підприємствах. Ті, хто брав активну участь у ліквідації неписьменності нагороджувались значком “Геть неписьменність!”

Висновки. Отже, становлення, утвердження та розвиток Проскурівського педагогічного технікуму ім. Т. Шевченка в 1920-х рр. відбувалося у складних та суперечливих ідеологічних умовах, обставинах нестачі кваліфікованих учительських кадрів, складної соціально-економічної ситуації.

З одного боку, відчувалися зрушення і досягнення, зокрема розширення підготовки учительських кадрів, більша доступність освіти для представників трудящих, її безкоштовність. З іншого – не повністю розв’язані проблеми забезпечення закладу необхідною кількістю приміщень, підручників і навчального приладдя, переважна більшість викладачів переживала значні матеріальні нестатки. Робота педагогів суворо регламентувалася офіційними марксистсько-ленінськими догмами, викладачі зазнавали необґрунтованих переслідувань і репресій з боку влади [3, с. 235]. Це було наслідком “Світової революції”, “класової боротьби”, “індустріалізації”, що панували в тогочасному суспільстві. Незважаючи на вищезазначене, заклад готував якісно підготовлених спеціалістів, що працювали як в Проскурівському окрузі, так і в інших регіонах.

Завдяки працьовитому та згуртованому колективу навчального закладу, Проскурівський педтехнікум зайняв провідне місце серед педагогічних навчальних закладів Поділля в 1920-х – 1930-х рр.

Список використаної літератури

1. Берека В. Є. Від педшколи до академії. Роки становлення і поступу (1921 – 2006) / В. Є. Берека, В. І. Плахтій, Ю. В. Телячий // Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія в особах. – Хмельницький: Мельник А. А., 2006. – Т.1. – 356 с.
2. Боголюбова І. Освітні заклади Проскурова у 1920-х-1930-х роках / І. Боголюбова // Літопис Хмельниччини: краєзнавчий збірник. – Хмельницький, 2001, – С. 54.
3. Вища педагогічна освіта і наука України : історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька обл. / ред. рада вид.: В. Г Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому : О. М. Завальнюк (гол.) [та ін.]. – К.: Знання України, 2010. – 447 с.
4. Дарманський М. М. 80 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницького педучилища, педколеджу, гуманітарно-педагогічного інституту / М. М. Дарманський, Ю. В. Телячий, Л. Ф. Шумлянська. – Хмельницький : Поділля, 2001. – С. 18.

5. Історія Хмельницького педагогічного училища (1921-1971рр.) (машинопис) // Поточний архів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. – С. 2.
6. Культурне будівництво в українській РСР : збірн. док. – К., 1960. – Т.1. – С. 162.
7. Суровий А. Ф. Проскурівський педагогічний технікум (1920-ті рр.) / А. Ф. Суровий // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірн. наук. праць. – Т. 9. – Кам'янець – Подільський : Оіюм, 2007. – С. 253-263
8. Спогади колишнього випускника Проскурівського педтехнікуму М. Незгоди // ПА ХГПШ. – Матеріали з історії Хмельницького педагогічного училища (рукопис).
9. Українська радянська енциклопедія. Том “Українська Радянська Соціалістична Республіка”. – К.: Гол. ред-я УРЕ, 1965. – С.411-412.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015.

Круковская А. И. Подготовка учительских кадров в Проскуровском педтехникуме им. Т. Шевченка (1920-е гг.)

В статье раскрыта деятельность Проскуровского педагогического техникума имени Тараса Шевченка по подготовке педагогических кадров для школьного образования на Подолье в 1920-х гг. Охарактеризовано состав педагогического коллектива учебного заведения. Прослежено процесс формирования контингента студенчества Проскуровского педтехникума в 1924-1929 н. г., динамику его роста. Проанализировано учебно-материальную базу техникума. Изучено деятельность студентов и преподавателей педтехникума в процессе ликвидации неграмотности среди взрослого населения г. Проскурова.

Ключевые слова: *учительские кадры, педтехникум, школьное образование, учебные заведения, Подолье.*

Krukovska A. Preparation of Teaching Personnel in Proskuriv Pedagogical Technical School named after T. Shevchenko (1920-s)

The activity of Proskuriv pedagogical technical school named after T. Shevchenko as for the preparation of teaching personnel for school education in Podillia region in 1920-s has been revealed in the article.

The curriculum of the technical school of 1925-1926 school years has been analyzed. The document included a great number of disciplines, which were divided into three cycles: social-economic, industrial and pedagogical. In the curriculum of Proskuriv pedagogical technical school for 1927-1928 the content of educational disciplines, which were studied by the students of the technical school has been given, the number of hours, distributed to every subject, have been determined.

The pedagogical staff of the educational establishment, to which belonged mainly representatives of old intelligentsia, has been characterized. The process of forming the students' contingent of Proskuriv pedagogical technical school in 1924-1929 school years, the dynamics of its grows has been traced. The material situation of the teaching staff and the students, difficulties of everyday life have been cleared out. Material and technical base of the technical school has been analyzed. It, in spite of great difficulties of financial character, not always favourable political conditions, has been constantly improving. The dynamics of rise of the budget of the educational establishment in 1923-1928 school years has been shown. The activity of students and teachers of the pedagogical technical school in the process of abolition of illiteracy among adults of the city Proskuriv has been determined.

Key words: *teaching personnel, pedagogical technical school, school education, educational establishments, Podillia region.*